

Ruská literatúra v emigrácii: Ivan Bunin a Vladimir Nabokov

Viera Žemberová (Prešov)

Maxim D. Šrajger: *Bunin a Nabokov. Príbeh súperenie*. Z ruského originálu Bunin i Nabokov. Istorija soperničestva (Moskva, 2013) preložil Miloš Ferko. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2015. Prvé slovenské vydanie. 239 s. ISBN 978-80-8061-868-1.

Na počiatku išlo o literárnovedne koncipovaný tematický okruh zahrnutý do doktorandského štúdia, ktorý neskôr prerástol do sústredeného výskumu, ktorý Maxim D. Šrajger¹ predkladá vo svojich prácach odbornej a kultúrnej verejnosti ako svoj mnohoročný záujem o tvorbu „*dvoch géniov súčasnej literatúry*“, Ivana Bunina (1870–1953) a Vladimira Nabokova (1899–1977) aj v publikácii *Bunin a Nabokov. Príbeh súperenia*. Šrajgerov odborný vklad do spracovania dejín ruskej emigrantskej kultúry a literatúry² postupne zaplňa, aj podľa jeho názoru, nateraz prázdne miesta tejto línie autentickej a modernej ruskej kultúrnej minulosti a prítomnosti.

Po prvé ide o literárnohistorické sondy, ktoré sa rekonštručne opierajú voči času, zúčastneným autorom a zástupcom spomedzi troch vlín rus-

kej emigrácie v prvej polovici minulého storočia o denníky, korešpondenciu, prevzaté publicistické, odborné a verbálne správy, o dostupné literárne a kultúrne tlače, fotodokumentáciu, autorské rukopisy, osobnú chronológiu, geografiu a získaný archívny materiál. Maxim D. Šrajger ho cieľovým štúdiom aj osobnými kontaktmi získal, spracoval, zhodnotil a po mnohoročnej sústrednej pozornosti sa upísal predovšetkým dvom autorom ruskej kultúrnej emigrácie pôvodne v role doktoranda a neskôr literárneho historika.

Po druhé, z literárnovedného výskumu aplikuje Maxim D. Šrajger, popri literárnej histórii, argumentačne spracovanú dobovú literárnu kritiku a kultúrnu publicistiku, čím rekonštruje a neproblematizuje následky či pôsobenie ruskej kultúrnej inteligencie predovšetkým v európskom medzivojnovom období a v žiživých centrách pre ruskú emigráciu, teda v Paríži, Berlíne, Londýne a vo Švajčiarsku ako v tých spoločenských lokalitách, v ktorých sa ruská inteligencia dostávala do dialógu s európskym kultúrnym a literárnym životom, pritom si udržala do konca štyridsiatych rokov svojskú, neprenosnú etnickú a tvorivú identitu. Maxim Šrajger moment identity zvýrazňuje opakovaným faktom, že literáti a odborná inteligencia publikujú aj v zahraničí v ruskom jazyku v berlínskych novinách Ryľ (Kormidlo), v parížskych novinách *Vozroždenije* (Vzkriesenie), *Rossija i slavjanstvo* (Rusko a slovanstvo), v parížskom časopise *Sovremennyje zapisky* (Aktuality) a v newyorskom časopise *Marka Aldanova Novyj žurnal* (Nový časopis).

Po tretie, autorský a ľudský vzťah Ivana Bunina a Vladimira Nabokova treba prijať ako metaforu, ba viac univerzum vnášané časom, vývinom, jedinečnosťou talentu do kultúre a tvorbe otvorených

1 „Maxim D. Šrajger (v USA Shrayer) sa narodil v roku 1967 v Moskve. Spolu s rodičmi, spisovateľom Davidom Šrajgerom-Petrovom a prekladateľskou Emiliou Šrajgerovou-Polakovou, strávil takmer desaťročie vo vyhnanstve. V roku 1987 emigroval do USA. Študoval na Moskovskej štátnej univerzite M. V. Lomonosova, na Brownovej univerzite v USA, v roku 1995 získal doktorát na Yalovej univerzite. V súčasnosti pôsobí ako profesor na Boston College“. Vydal autobiografickú knihu *Čakanie na Ameriku* (2007) a spomienkovú prácu *Na odchode z Ruska*, beletristické práce *Deň zmierenia v Amsterdame* (2009), o holokauste *Videl som to* (2013), tri básnické zbierky, publikuje v prestížnych periodikách. Z literárnovedných prác, popri ďalších, *Svet Nabokovových príbehov*. Prevzaté z *Predslovu* (s. 7–11) a *O autorovi* (229–230) zo slovenského vydania ŠRAJGER, Maxim D.: *Bunin a Nabokov. Príbeh súperenia*. Prel. Miloš Ferko. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2015.

2 Maxim D. Šrajger zvýrazňuje odbornú spoluprácu s Richardom D. Davisom v rokoch 1995–2002, ktorá znamenala získanie, spracovanie a zverejnenie „*zaujímavej korešpondencie Bunina s Nabokovom, ktorá trvala vyše dvadsať rokov*“ a vyvrcholila „*v roku 2002 v kritickom vydaní korešpondencie Bunina a Nabokova*“, *Predslov*, s. 10 a *Poznámky*, s. 181. In: ŠRAJGER, Maxim D.: *Op. cit.*, 2015.

pojmov generácia, tradícia, hodnota, výmena a pohybu. Osobnostný prejav obdivu, neskôr ironie a napokon odmietania patrí k prejavom mladického individuálneho napredovania a sebavedomia, ktorý môže postretnúť, obrazne, práve prepojenie učiteľa a jeho žiaka; čo je ľudské, nie je nikomu odopreté a už vôbec nie vzdialené. Maxim Šrajger odvíja svoje sledovanie „príbehu súperenia“ vo vzťahu dvoch ruských autorov v emigrácii (Bunin v Paríži – Nabokov v Berlín) od zverejnenia článku Kirilla Zajcera, ktorý 9. novembra 1929 vyšiel v novinách Rusko a slovanstvo pod názvom *Svet Bunina a svet Sirina*³. Šrajger objasňuje, že sa Zajcev nechal na napísanie článku inšpirovať torzom z Nabokovho „románu *Lužinova obrana*“ a Buninovým úryvkom z „románu *Arsenievov život*“ a „to, že sa názvy oboch úryvkov ocitli na jednej obálke, považoval Zajcev, za príznačné“⁴.

Po štvrté, osobnostný, autorský, rodinný a spoločenský príbeh Ivana Bunina a Vladimira Nabokova skladá Maxim Šrajger na podloží časovej osi z dokumentov z viacerých dobových zdrojov, ale predovšetkým dôveruje autenticite výpovedí, zápisov, zaznamenaných postrehov tých ďalších z okolia autorov pre ich citovú, profesijnú či kolegiálnu okolnosť, za akej sa ich kontakty utvárali od dvadsiatych po sedemdesiate roky minulého storočia a oni sa pohybovali v ich blízkosti a aké im konkrétna situácia poskytovala možnosti aj príležitosti zapojiť sa do riadenia a riešenia problémov, ktoré mali navonok črtu rodinne, príbuzensky, priateľsky a odborne vyvolaných dejov zahrnutých do súhrnu pomenovaného „príbeh súperenia“. Pôdorys osobnej a tvorivej rekonštrukcie „súperenia“ medzi starším Buninom a mladším Nabokovom vymedzil Maxim D. Šrajger literárnohistoricky takto: „Ak neberieme do úvahy letmé zmienky o Buninovi ako o jednom zo spisovateľov, ktorí ovplyvnili mladého Nabokova, zvraty vzťahov týchto spisovateľov boli v povojnových rokoch predmetom minimálneho záujmu [...]. V predslove k deväťzväzkovým zbraným spisom Bunina roku 1965 nazvala Alexander Tvardovskij Nabokova „Buninovým epigó-

nom“ [...].“ (s. 28). Osobnostne zložitejší v tomto literárnom kritikou vyvolanom vzťahu sa javí aj Maximovi D. Šrajgerovi práve V. Nabokov, ktorý „Vo svojich autobiografiách, ako aj v interview a korešpondencii amerického a švajčiarskeho obdobia [...] vedome znížilo význam úlohy, ktorí v rozvoji jeho tvorby zohrala literárna societa ruskej emigrácie – a najmä dielo Bunina“ (s. 29). Svoj zámer, rekonštruovať prostredníctvom dostupných a verifikovateľných dokumentov osobného zázemia, pointuje Maxim D. Šrajger dvoma zásadnými reáliami. Tá prvá konštatuje, objektívne „Súčasným bádateľom sa sotva podarí úplne zrekonštruovať úplnú históriu vzťahov Nabokova s Buninom“ (s. 29), očitých svedkov si zobral čas. Druhá reália naznačuje metodologickú inštrukciu, ktorou sa riadil sám pri utváraní časovej a javovej mozaiky zo vzťahu I. Bunina a V. Nabokova, podľa nej „Z chronologického hľadiska v rámci vzťahov Bunina a Nabokova rozoznávame tri hlavné etapy. Prvá od roku 1920 do roku 1933, keď Bunin získal Nobelovu cenu. Druhá etapa trvala približne do odchodu Nabokova za oceán v roku 1940. Bolo to obdobie prudkého vzostupu Nabokova. Stal sa vtedy literárnou hviezdou prvej veľkosti, zatienil dokonca aj Buninovu slávu. Uzlový bod tretej etapy tvorí vznik Buninovej knihy poviedok *Temné aleje* (1943, 1946). Túto etapu ukončila Buninova smrť v roku 1953. Aj po nej sa však Nabokov naďalej vracal k predvojnovým stretnutiam – a aj k Buninovým dielam“ (s. 30).

Príbeh autorského súperenia sa odvíja od premien Nabokovho rešpektu voči osobnosti a dielu Ivana Bunina, ale za peripetiou jeho osobných postojov voči hodnotám jeho literárneho odkazu v skutočnosti postáva dobová literárna kritika a kultúrna publicistika pripomínajúca mu Buninovo literárne „otcovstvo“, neskôr vzájomné porovnávanie prevzatých podnetov, striehnutie po ich novej tvorbe a rozličných, aj neliterárnych, detailoch, ktoré by z vôle iných zblížovali, či upevňovali závislosť mladšieho na staršom spisovateľovi. Tým prirodzene aj neriadene postupne vznikala, utvárala sa schéma a nakoniec sa stupňovala kultúrna a spoločenská situácia, ktorá ich natrvalo aj neúžitečne vtiahla do kolotoča náznakov, odkazov, pocitov, zverejnených názorov ako ruských mužov bez Ruska v neruskej cudzine.

3 ŠRAJGER, Maxim D.: Op. cit., *Úvod. Poetika súperenia*, s. 23.

4 Tamže.

Táto javová skutočnosť rozčlenila Šrajerovo pohybovanie sa v genéze a stupňovaní sa „súpe- renia“ prostredníctvom autentických prameňov – citovanie literárnych častí z autorských textov, citovania zápisov z denníkov, korešpondencie rozličného druhu a pôvodu, uverejňovanie fotodokumentov, osobných a rodinných fotografií, autorského rukopisu, vzájomných venovaní a ďalších osobných i úradných listín – naznačuje, že časová os sa viaže takmer výlučne na autormi zverejňovanú pôvodnú literárnu tvorbu počas ich pobytu mimo krajiny, z ktorej odchádzali do európskej emigrácie. Maxim Šrajcer vytvoril seriózne časové a dokumentom vymedzené ihrisko, do ktorého vstúpi konkrétny text a ním získané, overené a zakomponované pohyby, ktoré vyvolali kontakt v komunikácii medzi Ivanom Buninom, Vladimirom Nabokovom, ruskou a neruskou kultúrnou praxou v emigrácii. Dostredivým miestom sporu zostáva aj nie raz pripomínaný Buninov zmysel pre triviálne vtipy a Nabokovo až narcistné zmietanie sa v neustálenom generačnom aj autorskom vzťahu k spisovateľovi Buninovi vo svojom ranom literárnom období, ktoré prežívalo aj sa aktivizovalo v rokoch ich európskej emigrácie.

Rekonštrukcia pre literatúru azda aj prepychová v roku 1953 kompozične viedla autora publikácie Maxima Šrajera, nielen pre zdôvodnenie periodizačného rozčlenenia ich kontaktu v emigrácii od dvadsiatych/tridsiatych rokov po sedemdesiate roky 20. storočia, na rozčlenené chronologické a tematické časti s netradičnými názvami: *Nehodnotte ma veľmi prísne...* (prvá kapitola), *Urážka* (druhá kapitola), ...*V duchu sa potýkam s Vaším nástupcom* (tretia kapitola), „...*Umrela neďaleko Ženevského jazera pri predčasnom pôrode*“ (štvrtá kapitola), „...*O prozaikovi, ktorého kladiem nižšie než Turgeneva*“ (Namiesto záveru)

a Poznámky s informáciou o autorovi Maximovi D. Šrajcerovi. Zvolené názvy jednotlivých kapitol sa viažu znova na literárne odkazy v tvorbe autorov, čím sa nepriamo stupňuje vnútorná osobná dráma obidvoch autorov.

Ivanovi Buninovi v roku 1933 udelili Noveľovú cenu za literatúru, „*Samotný Nabokov však Nobelovu cenu nedostal*“ (s. 174). Bunin nehovoril po anglicky, Nabokova znalosť angličtiny mu umožnila pôsobiť v po anglicky organizovanom školstve, ba viac, literárne tvoriť v tomto jazyku⁵. „*Nabokova sláva Bunina trýznila*“ (s. 96), vyrovnával sa s touto skutočnosťou stále častejšie iróniou voči staršiemu literátovi a súčasníkovi (s. 84). V dotykových miestach, keď sa obidvo odkazy na vzťah k poetike ruských symbolistov, na odeskú lexiku v prozaickom texte, na obľúbené zakomponovanie zvukov kikiríkania do príbehu, či na protagonistovu výpravu z vidieka na cesty do neznámeho sveta, sa potom pozornosť pristaví pri nepopierateľnej inšpirácii buninovským rukopisom zachyteným ako „*umenie intonácie a rytmu prózy*“ (s. 81), alebo ako poznanie premenené na následok sujetového spôsobu, ako sa vyrovnáť s etikou smrti (s. 84), či na kompozičné pointy využívané na dramatické strety lásky a smrti. Otvoreným miestom vzájomného autorského strategického odklonu naďalej ostal spôsob odlišného tematizovania telesnosti a sexuálnych iniciácií v próze obidvoch autorov.

Pre jedného i druhého, pre Ivana Bunina a Vladimira Nabokova, ostala ich osobným a hneď, ako naznačuje Šrajerova publikácia, najslabším miestom autorská túžba povýšená na životnú tvorivú výzvu, aby len jednému z nich priznala kultúrna obec *neopakovateľnú dokonalosť umeleckej tvorby*. Paradoxne, čas, v ktorom si boli tak i onak blízko a nablízku, im to obidvom poskytovala, no i tak to akosi nestačilo na ukončenie súperenia.

prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
Ul. 17. novembra 1, 080 00 Prešov, Slovensko
viera.zemberova@ff.unipo.sk

5 Z nabokovovskej lektúry odkazujeme na monografické práce: BOYD, Brian: *Vladimir Nabokov* (1991) a CORNWELL, Neil: *Vladimir Nabokov* (1999) a tematické zborníky editorsky zostavené L. S. Dembom (1967) a A. Fieldom (1986).